

A fácán

Emlékszem, kisgyerekkoromban egyszer megkérdeztem apámat, mi az a demokrácia.

Azt felelte: pofa be, egyél.

António Lobo Antunes

A *Ler* című lapnak nyilatkozta a költő, António Barahona da Fonseca: „Az Estado Novo idején nem üldögelhetett az ember a kávéházban, nem társaloghatott azzal és arról, akivel és amiről akart. Róla sem. De amikor José Saramago a tévében bejelentette, tiltakozik az ellen, hogy Comba Dão-ban létrehozzák az António de Oliveira Salazar Múzeumot, azt mondtam, hogy ez baromság. Mondhat mindenki, amit akar, a Salazar-korszak fontos része a történelmünknek”.

Eduardo Lourenço író és filozófus mondja a *Público* című napilapnak adott interjújában: „Miguel Torga mesélte, hogy a nemzeti oktatási miniszter 1945-ben egyszer el akart szavalni Salazarnak egy Torga-verset. Salazar félbeszakította, és ő folytatta a további verssorokkal. Torgának könnybe lábadt a szeme, amikor elmondta. Pedig öt évvel korábban ugyanez a Torga hónapokat töltött Salazar börtönében, amiért kritizálta Franco tábornok politikáját”.

José Saramago a *Ricardo Reis halálának évében* megjegyzi, hogy a portugálok szívesen ütik bele az orrukát olyasmibe, ami nem az ő dolguk. Szeretnek leselkedni, hallgatózni, szimatolni. Ezért 2007 óta, amikor először jelentek meg Salazar gyámleánya, Maria da Conceição de Melo Rita emlékiratai *Os meus 35 anos com Salazar* (Harmincöt évem Salazarral) címmel, már ötödször adták ki a könyvet. A portugálok meg akarták tudni, milyen ember volt az a férfi, aki képes volt állampolgárok millióit rettegésben tartani és betömni a szájukat.

Maria da Conceição de Melo Rita írja a könyvben: „Évekig foglalkoztatott az az időszak, amelyről a professzorhoz fűződő kapcsolat miatt nem akartam beszélni, de idővel beláttam, hogy mégis el kell mondanom ezt a történetet, hiszen kíváncsiak rá az emberek”.

Egy újságírónak, Joaquim Vieirának mondta el.

1938. május 21-én az *O Século* című napilap az első oldalon hozta a *Como vive e trabalha o Sr. Dr. Salazar* (Hogyan él és dolgozik Salazar professzor) című cikket. Három fotót közöltek, az elsőt António de Oliveira Salazar összetett kézzel ül, és a kis Mariát nézi, aki egy papírlapról olvas fel. Általában Micasnak szólították a kislányt. A második fotón könyvek és iratok fölé görnyedve látjuk. A harmadikon iratoktól roskadozó íróasztalnál ül, mellette két hivatalnok. José Leitão de Barros – újságíró, festő, forgatókönyvíró, rendező és kultúraszervező egy személyben – írta a riportot arról, hogy Salazar „tizenkét órát dolgozik naponta, hogy újjáépítse Portugáliát”. De az első fotó a legismertebb.

Ezt olvassuk: „Hogyan lehetséges az, hogy a kis Maria de Conceição gyer-

mekhangja tölti be most Salazar professzor mindeddig csöndes házát? Vacsora után a professzor úr a szorzótáblát tanítja neki. Micas pedig csöndesen, padlóra szegezett szemmel, mosolyogva, nagyon fegyelmetten lép a kék fotelhoz, ahol a telefontól ül az ő nagy barátja [...]”.

A nemzet kedvéért készült a riport, ezzel akarta a lap kielégíteni az emberek kíváncsiságát, akik tudni akarták, mi történik a São Bento-palota kapui mögött, ahol Ant3nio de Oliveira Salazar 3lt 3s dolgozott.

Egy3rtelm3nek sz3nt3k az 3zenetet: megmutatni a portug3l minisztereln3k emberi von3sait. Salazar a nemzet3rt v3gzett munk3nak szentelte mag3t, de azt is tudja, mit jelent, ha csal3dja van az embernek, m3g ha az v3letlenszer3 tagokb3l 3ll is 3ssze – a kis Micasb3l 3s Maria de Jesus Caetano Freire házvezet3n3b3l. A kisl3ny 1936-ban ker3lt Salazar h3z3ba. Sokgyermekes, szeg3ny csal3db3l sz3rmazott.

Portug3l sz3l3s: Annak a csirk3nek, amelyik kakasm3dra kukor3kol, elv3g-j3k a tork3t (*A galinha que canta como galo corta-se-lhe o gargalo*)

Nagyr3szt baromfiak voltak. Csirk3k, pulyk3k, kacs3k, galambok t3lt3tt3k meg a S3o Bento palot3hoz simul3, nagy 3p3letet, de voltak nyulak is. A h3z egyik fala a parkra n3zett, 3s ha a palota lak3i vagy vend3gei a francia st3lus3ra alak3tott all3kon s3t3ltek, k3r3l3st, csipog3st, h3pog3st, burukkol3st, turb3kol3st hallottak. A palota h3zvezet3n3je, dona Maria de Jesus Caetano Freire al3 tartozott ez a birodalom. 3 d3nt3tte el, mit eszik eb3dre a professzor. J3 3rz3ke volt a sz3rnyasokhoz, n3la nevelkedtek, 3s vill3mgyors temp3ban szaporodtak. A nyulak is, mint a nyulak. Ha elj3tt az idej3k, mentek a k3s al3. Csak azt nem lehetett tudni, mikor j3n el „az idej3k”.

T3gas 3lban tartott3k a baromfit 3s a nyulakat, k3l3n bokszokban laktak benne az 3llatok, n3ha kieresztett3k 3ket a kis kifut3ra. Csak ezt a helyet ismert3k. Dona Maria etette 3ket az egyszer3, de l3tfontoss3g3 edellel.

B3k3s forradalom cím3 k3nyv3ben 3rta Salazar: „Az 3r3b3rnek teh3t nem kell fels3 hat3rt szabni, hanem igenis, meg kell szabni als3 hat3r3t, hogy ne sz3llhaszon lejjebb ann3l, amit az emberhez m3lt3 3let ig3nye szab meg”.¹

A kacs3k, miel3tt k3s al3 kerültek volna, kedv3k3re 3szk3lhattak egy kis t3ban a park k3zep3n. Ant3nio de Oliveira Salazar ilyenkor kis3t3lt a palot3b3l, 3s nagy figyelemmel n3zte 3ket. Figyelte a f3c3nokat 3s a p3v3kat is, ezeknek nem kellett a baromfi3lban aludniuk. Nem a t3ny3ron v3gezt3k. Ahhoz k3ts3gk3v3l t3l sz3pek voltak. Az3rt voltak ott, hogy csod3lj3k 3ket.

Amikor a sz3rnyasokat n3zte Salazar, esz3be jutott a sz3l3faluja, Santa Comba D3o. Egyszer3s3g, vall3s 3s szeg3ny s3g. Ezt az egyszer3s3get akarta belepl3nt3lni az orsz3g minden lak3j3ba. 3ll3t3lag csak ott 3rezte mag3t biztons3gban, mert ez olyasm3 volt, amit j3l ismert. Ami pedig 3j volt, elt3rt a megszokott3l 3s a bev3lt rendt3l, az mind r3m3letet 3s szorong3st keltett benne.

Arr3l gy3zk3dte a n3p3t, hogy Portug3lia természet3n3l fogva szeg3ny orsz3g, ahol 3lni j3, de nem arra v3l3, hogy sz3les k3r3 termel3st folytasson.

¹ Ant3nio de Oliveira Salazar: *B3k3s forradalom*, Lovass Gyula ford3t3sa. Budapest, Athenaeum, 1941, 178.

„A fegyelem a jólét anyja” – állította Aiszkhülosz. Salazar ugyanezt vallotta.

Korholta a házvezetőnőt, mert szerinte nem szabad szárnyasokat tartani, főleg nem galambokat annál a háznál, ahol alszik az ember. Nem azért, mert piszkolnak. A galambok betegséget terjesztenek – állította. Aztán odament, és nézte őket. A biztonság kedvéért meghagyta dona Mariának:

– Nem szabad kiengedni a szárnyasokat a kerítésen túlra.

Egyesek azt suttogták, hogy irigykedett a háziasszonyára, amiért engedelmessékednek neki az állatok. Azért, mert megtehetett velük mindent, amit csak akart. A professzornak nehezebbre esett megrendszabályozni a honfitársakat. Ellenlábasai voltak. Ahhoz, hogy kevesebben legyenek, Salazarnak szüksége volt, mint mondta, „fél tucat küzdelmes évre”, amit az újságíró, Joaquim Vieira szabad fordításban a börtönben alkalmazott kínzások indokaként értelmezett.

A kormánytagok nem akartak Salazar terhére lenni. A miniszterelnök nem dohányzott, és nem tűrte, hogy a jelenlétében bárki is cigarettára gyújtson. Ezt pontosan tudta minden miniszter, aki pedig rágyújtott, az sosem toladott előre. Mert Salazar ilyenkor fintorgott, megérezte a dohányszagot, csak nézett az illetőre a maga sajátos pillantásával. Állítólag nemigen lehetett kifürkészni belőle semmit. Ez pedig nagyobb félelmet keltett a körülötte lévőkben, mint ha pontosan kiolvashatták volna a haragot a miniszterelnök szeméből.

Dona Maria Caetano de Jesus azzal magyarázta a szárnyas- és nyúltartást, hogy spórol a piacra járás költségein. Nem lehetett biztos abban, hogy nem csapják be a kofák, és nem adnak el neki romlott húst. Volt egy másik célja is: lisszaboni luxusszállodáknak kínálta megvételre a jószágokat. Az eladásból származó bevétel a palota költségvetését gyarapította. Ez olyan érv volt, amely ellen Salazar nem hozhatott fel semmit. Minden este behívta dona Mariát, és átnézte a könyvelését. Azt mondta:

– Maria, kérem a kimutatásokat. – És aprólékosan ellenőrizte a táblázatok minden oszlopát. A közgazdaságtan professzora volt.

Portugál szólás: Csak az látja a tetoválást a háton, aki készíti (*As tatuagens nas costas são conhecidas daquêles que as executam*)

Addig hordta az öltönyeit, míg kopottnak nem látta őket. Akkor dona Maria Caetano de Jesus szoknyát varrt magának a nadrágokból. Aztán a palotában járva mutatta be, mi lett belőle. Jellegzetes volt az anyag – a szürke minden árnyalata, csíkokkal vagy anélkül. Salazart sosem lehetett más színekben látni. Állítólag ki nem állhatta a barnát, pedig ez a szín illett a bőréhez. A lehető legegyszerűbbnek kellett lennie. Ettől a szabálytól, mint mindegyiktől, el lehetett térni – kizárólag kiváló minőségű zoknikat és nyakkendőket hordott. A zsebkendői patyolatfehér lenvászonból készültek. Mindegyiken ott az AOS monogram, amelyet a Mária Misszionáriusai kolostor szerzetes nővérei hímeztek bele.

A téli időszakban frakkszerű kardigánban járt a házban. Sosem lehetett látni alsóneműben, még trikóban sem. Ha bement az első emeleten lévő mosdóba, amelyet kizárólag ő használt, speciális vállfára rakta a ruháját. Ez egyvalamit jelentett: mosnivaló. Tehát kimosták, hogy Salazar másnap újra fölvehesse.

Alváshoz sosem vett föl egyszerű pizsamát. Még akkor sem, ha beteg volt.

Hosszú, ódivatú hálóingben szeretett aludni. Azt nem tudhatjuk, hogy hordott-e hálósipkát. Nyáron lenvászon lepedővel takarózott. A mosónőknek különös gonddal kellett figyelniük ezekre a lepedőkre, amelyeket még az édesanyja szőtt.

Ritkán adott ajándékot. Egyik évben az *História Pequena de Portugal Gigante* (A nagy Portugália kis története) című könyvet ajándékozta Micasnak, azt a példányt, amelyet neki dedikált António Correia d'Oliveira. Nem vásárolt füzetet, ceruzát, krétát sem. A Viarco gyár ingyen küldte őket.

Sosem használt parfümöt vagy kölnvizet. Azt mondogatta, hogy nincs rá szüksége.

Ortopédforma cipő látszott ki a nadrágszára alól, ilyet hordott kora ifjúkora óta. Magas szárú, fekete bőrbakancs. Amikor dona Maria óvatos javaslatot tett, hogy vehetne újat, azt felelte:

– Azt hiszem, elég lesz kicserélni a talpát.

De így is behívtak a palotába egy Calçada de Estrela-i cipészt, aki egyedi rendelésre készített borbujőr cipőket.

A São Bento-palota hivatalos álláspontja szerint ez felelt meg Salazar miniszterelnök takarékosági politikájának. Titokban viszont azt suttogták, hogy egyszerűen fukar volt. Egyszer tett kivételt.

Portugál szólás: A test erőtlen (*A carne é fraca*)

Elmúlt már hatvan, amikor megjelent az életében egy francia nő, az író-újságíró Christine Garnier. Azt mondta, elsősorban a miniszterelnök egyénisége érdekli – mint államfő és mint ember.

– Ön kiváló személyiség! – mondogatta.

Salazar pedig nem ellenkezett. Forrt a levegő a palota folyosóin, mert soha senki sem került még olyan közel Salazarhoz, mint a francia nő. Garnier férjnél volt.

– Az a ledér francia – sziszegte dona Maria, ha meglátta. Nem szerette, ha rajta kívül más nő is tartózkodik a professor közelében. Azt mondta, hogy ez csak elvonja a figyelmét a portugál nemzetért végzett munkáról.

Salazar viszont más szemmel nézte Garnier-t. Az asszony a legújabb párizsi divat szerint öltözködött, másképp beszélt, más volt a modora, ez a szabadság nagyon más volt, mint a portugál nők jámbor és tartózkodó viselkedése – mindez imponált a kormányfőnek.

A szemtanúk szerint úgy nézte a nőt, mint a fácánokat vagy a pávákat a parkban.

Christine Garnier sokszor megfordult a São Bento palotában 1951 tavaszán nyarán. Salazar meghívta Vimieiróba is. Volt ott egy vidéki háza, pár kilométerrel odébb saját szőlője, a Quinta das Ladeiras. Dona Mariát sokkolta a látvány, hogy sörözni látta Salazart. Garnier szerette a sört. Az a professor, akit addig ismert dona Maria, sosem vitte túlzásba az alkoholfogyasztást, csak egy pohárkával ivott a saját pincéjéből származó borból. Esetleg vendégekkel egy kupica portóit, a társaság kedvéért. Garnier mellett sokkal többet iszogatott.

Miután a francia nő hazament, Salazar nem akarta megszakítani vele a kapcsolatot, küldött neki fél tucat palack bort a saját pincészetéből. Utasította a párizsi

portugál nagykövetet, Marcelo Mathiast, hogy személyesen vásároljon és adjon át neki egy nagy gyűrűt. Salazar egymás után írta neki a leveleket, tele odaadó és vágyakozó szavakkal. Garnier pedig megírta a *Vacances avec Salazar* (Vakáció Salazarral) című könyvet. Aztán Christine Garnier férje megtalálta a leveleket, amelyeket a portugál imádó írt a feleségének, és válást emlegetett. Lezárult a román. Salazar visszavonult – soha többé nem akart románcot egyetlen nővel sem.

– Mindent a nemzetért – mondogatta, de titokban szeretőket tartott. Erről a nemzet csak hosszú évekkel a halála után szerzett tudomást.

Hogy volt-e testi kapcsolat Christine Garnier és Salazar között? Azt nem tudjuk. De első találkozásuk alatt, a São João de Estoril-beli Santo António erődben, ahol a miniszterelnök szívesen eltöltött egy-egy hétvégét, mindig zárva voltak Salazar dolgozószobájának spalettái. Addig sosem.

Portugál szólás: A bűn magányosan hal meg (*A culpa morre solteira*)

Dona Maria Caetano de Jesus megkönnyebbülten lélegzett fel, amikor Garnier nem jött többé.

Egy nap felcsattant:

– Eljön az idő, amikor nem lépsz be többé ebbe a házba!

Olyan tekintettel pillantott a kis Maria da Conceiçãora, hogy a kislány sírva szaladt Salazarhoz.

A professzor, mint mindig, egykedvű, monoton hangon válaszolt:

– Amíg ebben a házban vagyok, amíg itt járok-kelek, nincs okod aggodalomra.

Salazar sosem emelte föl a hangját. Használni sem szerette. Ha megszólalt, magas regiszterben szólt. Tanúk szerint ezért bosszantotta, ha beszélnie kellett.

„Nem vitáztunk Isten és az erény felett, nem vitattuk a hazát és történelmét; nem vitattuk a tekintélyt és értékét; nem vitattuk a családot és erkölcsét; nem vitattuk a munka dicsőségét és a munkálkodás kötelességét”² – mondta el többször a nemzethez intézett szónoklatokban.

„Nem nyitunk vitát, mert börtönbe kerülünk érte” – jegyzi meg Joaquim Vieira újságíró.

A *Békés forradalomban* írta Salazar:

„Az államnak elég erősnek kell lennie ahhoz, hogy erőszakosságokra ne kényszerüljön. (...) A világ mind a belső, mind a nemzetközi rend tekintetében beigazolódottan az állam gyöngeségének korszakán megy át; de az ellenhatás, mely ebből keletkezik, nem kevésbé túlzó: az állam mindenhatósága és istenítése kezdődik újra. Mind az egyik, mind a másik túlzással, erős, de erkölcsileg határolt államot kell szembeállítani, olyan államot, melynek hatalmát az emberi jogok elve és az egyéni szabadság biztosítékai korlátozzák, melyek egyben minden társadalmi szolidaritás legfelsőbb követelményei.”³

Salazar félt a nyilvános szónoklatoktól. Ha közeledett egy-egy szereplés időpontja, órákig írt, kotlott a beszéde fölött. A palotában ilyenkor teljes csöndnek kellett lennie.

---

² Uo., 296.

³ Uo., 105., 107.

„Ugyanolyan szentek voltak számára a nemzethez intézett beszédek, mint a Mózes kőtábláira vésett mondatok” – állapította meg évekkel később Maria de Conceição.

Ellenlábasai szerint egyszerűen attól félt, hogy nevetségessé válik. Írt és újra-írt. Újraírt és korrigált. Korrigált és szerkesztett. Ez így ment napokig. Sosem volt elégedett a beszéd végső formájával, a felhasznált szavakkal sem. Nem segített az sem, hogy néhány szó leírása után újra meg újra beleszagolt az asztalán álló orchideába. Mert ahhoz ragaszkodott, hogy sok virág vegye körül. Ha felingereltek, könnyen összetörte őket. Amikor úgy érezte, hogy kész a beszéde, átküldte a titkárságra. Ott Emilia Ferreira, a portugál irodalom doktora tökéletesre csiszolta a beszéd szövegét.

Szónoklata alatt Salazar ritkán pillantott az egybegyűltekre, papírról olvasta föl a szavait, és visszatartotta a lélegzetét. Amikor befejezte, maradt az arcán egy mosoly, amelyben a bizonytalanság jelét ismerik föl a testbeszédszakértők.

Akkor szabadult meg tőle, ha Micasnak mondott mesét. Fél tizenegy körül ment be a kislány szobájába minden este. Amikor Micas nagyobb lett, dona Maria figyelmeztette, hogy Micas már nem kislány. De Salazar nem hagyott fel az esti látogatásokkal. Rossz nyelvek szerint Micas volt az egyetlen, aki őszintén hallgatta.

Salazarnak két kedvenc meséje volt.

Az első mese.

Egyik nap a róka ebédre hívta barátját, a gólyát. Kukoricamálét tálalt neki tálkában. A róka tudta, hogy a gólya nem tudja mindet megenni a hosszú csőrével, mégsem merte át az ételt más edénybe. A gólya elhatározta, hogy visszaadja a kölcsönt a rókának, és másnap ő hívta meg. Ő is málét főzött, de palackba töltötte.

Első tanulság: édes a bosszú.

Második tanulság: amilyen az adjon Isten, olyan a fogadj Isten.

Második mese.

Volt egyszer egy bagoly meg egy éhes oroszlán. A bagoly arról győzködte az oroszlánt, hogy ne egye meg, jobban jár, ha összebarátkoznak. Az oroszlán viszont nem hallgatott rá, és lenyelte a baglyot egészben. A bagoly megszólalt a hasában lapulva:

– Ha a dzsungel királya vagy, faljál föl mindent, ahogy engem is fölfaltál!

Mire az oroszlán büszkén felordított:

– Megettem a baglyot!

A bagolynak viszont ez nem volt elég, azt mondta az oroszlánnak, hogy ordítson hangosabban, mert biztos nem hallotta senki. Az oroszlán erre nagyobbra nyitotta a pofáját, a bagoly pedig nevetve kiröpült rajta.

– Megetted a baglyot! Haha! Másokat talán igen, de engem nem.

Tanulság: többet ésszel, mint erővel.

Salazar nem járt moziba, de tudni akarta, mit néz a nép. Hiába invitálta többször is a barátja, José Marques, nem nézte meg az általa ajánlott filmeket: *O Pai Tirano* (A zsarnok apja), *O Pátio das Cantigas* (Dalok udvara) vagy az *O Leão da Estrela* (A csillag oroszlánja). Micas járt moziba, otthon pedig elmesélte, mit látott. Salazar sosem hitte el, amit mondott. Mindig odaküldött még valakit, hogy igazolja a kislány verzióját. Részletekbe menően. Azt mondta, nem akarja filmek nézésére vesztegetni az idejét. Legszívesebben ki se tette volna a lábát a palotából. Utasítására házi vetítőtermet alakítottak ki a palotában, ahol Micasszal

együtt Amerikából hozott Disney-rajzfilmeket nézett. Hosszú órákat töltött így, a palotában már azt pletykálták, így rejtőzik el. Mint az irodájában.

Engedély nélkül senki sem léphetett be a dolgozósobájába, be sem pillanthatott. Salazar órákig ült ott, és hallgatott. Bekapcsolta a rádiót, hallgatta a híreket. Főleg saját magáról és a „művéről”, amelyet – mint a rádióban mondták – „a portugál nemzet akaratából António de Oliveira Salazar miniszterelnök hoz létre”. De a nemzet erről nem volt teljesen meggyőződve.

Ezt a „művet” Estado Novónak hívták. A „novo” fiatal vagy újat jelent, ami az állampolgárok szerint sehogy sem illett a Salazar által erőltetett hagyományos jellegű államra.

„Az állam nem vitatható. Az állam a társadalommá szerveződött nemzet.” A miniszterelnök hallgatta magát, és élvezettel, néma szájmozgással ismételte a saját jelszavát.

Nem tudott betelni a hírekkel. Mindennap újságokkal látták – reggel átnézte a reggeli lapokat, este a délutániakat –, a kormányzó Nemzeti Unióhoz közel álló lapokkal kezdve az egyházmegyeieken át az ellenzékhez kötődő újságokig. Ha valami nem tetszett neki, hosszú beszélgetést folytatott a PVDE⁴ rendőrfőnökével, aki tudta, kit keressen, és mit csináljon vele.

Esténként adták a rádióban a *Serões para Trabalhadores* (Esték dolgozóknak) című műsort, amelyben többek között arról volt szó, milyen örömet ad a munka az államnak és a nemzetnek. Élőben közvetítették az adást, és mindenki tudta, hogy hallgatni fogja a miniszterelnök. Mindenki igyekezett, ügyelt a szavaira.

Salazar ezután klasszikus zenét hallgatva kapcsolódott ki. A *Diálogos da Lelé e do Zequinha* (Lelé és Zequinha dialógusai) volt a kedvenc műsora, amelyben olyan sztárok léptek föl, mint Irene Velez és a komikus Vasco Santana.

Salazarnak volt gramofonja, de nem tudta használni. Megpróbálta ráhelyezni a tűt a bakelitlemezre, majd ingerülten azt mondta:

– Nem szeretem az újdonságokat. Nem szeretem a technikát.

Ugyanígy volt az autókkal. Két jármű állt a São Bento-palota garázsában: egy golyóálló íveggel felszerelt Chrysler Imperial és egy Mercedes elektronikusan leereszthető, sötétített ablakkal, amelyet a negyvenes évek elején szállítottak neki a náci Németországból. Amikor meghozták az autót, Salazar csak egy pillanatra ült be. Nagyon elégedetlenül szállt ki belőle. Túl sok volt benne a bonyolult technika.

Portugál szólás: A nagy jóhiszeműség az ostobaság szinonimája (A demasiada boa-fé é sinónimo de imbecilidade)

Amikor 1961-ben megkezdődtek a gyarmati háborúk, Henrique Galvão tábornok pedig elrabolta a Santa Maria utasszállító hajót, hogy megszervezze az ellenzékét Angolában, Salazar először nem akart lemenni az ünnepi vacsorára. Dona Maria és Micas elé rakta a karácsonyi *bolo rei* süteményt, de azt mondta nekik:

– Nincs karácsonyom.

⁴ PVDE (Polícia de Vigilância e de Defesa do Estado) – Államvédelmi és Éberségi Rendőrség, a Portugáliában 1933-tól 1945-ig működő titkosrendőrség.

Beszélték, hogy nem aludt, hanem dolgozott éjszakánként. Beszélték, hogy depresszióba zuhant. Beszélték, hogy még szótlanabb és még szorongóbb lett.

Egyik este, amikor szokásos sétáját tette a parkban, és figyelte a fácánokat, bevallotta Micasnak:

– Minden összeomlik, ha meghalok.

A könyvében ezt írta: „Mint ahogy diktatúrák legtöbbször abból az összeütközésből születnek, mely a tekintély és a szabadsággal való visszaélés között keletkezik, s általában a gyülekezési és a sajtószabadság megszorításának eszközához folyamodnak, az emberek könnyen összetévesztik a diktatúrát és az elnyomást. Pedig az nem lényege a diktatúrának, és ha a szabadságon minden ember jogainak legteljesebb biztosítását értjük (s ez véleményem szerint az egyedüli pontos megfogalmazás), a diktatúra e tekintetben szofizma nélkül versenyezhet akárhány liberálisnak nevezett rendszerrel. A diktatúra mindenesetre majdnem ellenőrzés nélküli hatalom, s ez a tulajdonsága igen kényes eszközzé teszi, mely könnyen elhasználódik, s mellyel még könnyebb visszaélni. Ez az oka, hogy a diktatúrának nem kell az örökkévalóságra áhítoznia”.⁵

Antônio de Oliveira Salazar harminchat évig volt hivatalban.

1968. augusztus 3-án agyvérzést kapott.

Az a hír járta, hogy leesett a székről.

Suttogták, hogy elesett, amikor kilépett a kádból.

Csöndesen mosolyogtak azon, hogy idegesen szorongatta sovány térdét, ha leült.

Élete utolsó két évében Salazar ritkán fogadott vendéget.

Nem sokan jártak a São Bento-palotába. Pedig sokan szerettek volna, de Salazar nem bízott senkiben. A miniszterelnöki irodában rendszeresen megjelent a PVDE főnöke, Agostinho Lourenço kapitány. Amikor pedig PIDE-re⁶ változtaták a PVDE-t, Lourenço utóda, Barbieri Cardoso járt oda. Titkos tanácskozást folytattak. Ha Micas vagy a palota bármelyik dolgozója a közelben tartózkodott, csönd lett az irodában. Salazar magánlátogatáson fogadta Manuel Gonçalves Cerejeirát, az orvosát, illetve a republikánus Fernando Bissaia Barretet, akivel a coimbrai egyetemen folytatott tanulmányai alatt barátkozott össze. Rajtuk kívül nem sok vendége volt.

Salazar ügyelt arra, hogy mindig a közelében legyenek a hozzátartozói. Nem tűrte a késést és az övétől eltérő véleményt. Amikor 1950-ben a huszonegy éves Micas Olaszországba utazott nyaralni, ezt nem tudta neki megbocsátani, és kikövetelte, hogy a rákövetkező évben a lány vele töltsen a vakációt. Így is lett.

Két évvel később engedélyezte, hogy Micas a barátnőjével, Maria José Nogueiro da Silvával utazzon nyaralni Spanyolországba, azzal a feltétellel, ha a lányok megnézik Madridban azt, amit ő előír nekik.

Indulás előtt átnyújtott Micasnak egy papírlapot.

Madridban megnézni:

A városban: Plaza Mayor, Puerta del Sol, Retiro, Parque del Oeste, királyi palota.
Templomok: Szent Ferenc-bazilika.

⁵ Uo., 94.

⁶ PIDE (Polícia Internacional e de Defesa do Estado) – Nemzetközi és Államvédelmi Rendőrség, az 1945-től 1968-ig működő, bevándorlási és belbiztonsági ügyekkel foglalkozó titkosrendőrség.

Múzeumok: Real Armería, Prado.

Megnézni az Escorialt San Lorenzo de El Escorialban: a szentélyt, a sekrestyét és a kórust, a palotát – II. Fülöp lakosztályát, a palota-kolostor épületegyütteshez tartozó könyvtárat, a puszpángkerteket.

Elmenni Toledóba és megnézni: az Alcázart, a templomokat, az El Greco-múzeumot.

Micas mindennap beszámolt neki telefonon, Salazar pedig kikérdezte a megtekintett objektumok részleteiről. Néha direkt csapdát állított neki. Amikor Micas egyik reggel nem hívta föl, mert két Madridban megismert fiatal spanyol kadét ünnepélyes eskütételére indultak a barátnőjével, Salazar óránként odatelefonált a szállodába. A szálloda dolgozói pedig majd fölrobbantak az idegességtől – nem szoktak hozzá, hogy ilyen magas pozícióban lévő ember személyesen telefonáljon nekik.

Miután hazatért Lisszabonba, Micasnak hosszasan kellett vallania.

Salazar csak akkor hagyta el az országot, ha muszáj volt. Leginkább az afrikai gyarmatok miatt. Nem szívesen engedte el az állampolgárait sem. Azt mondogatta a munkatársainak, hogy ez a kulturális tisztaság jele. A nem pusztán kulturális tisztaságról korábban egy másik ember is beszélt, akiről Salazar állítólag példát vett. Közel volt a születésnapja Adolf Hitleréhez. Hitler nyolc nappal volt idősebb nála. Amikor Salazar tudomást szerzett Hitler haláláról, elrendelte, hogy eresszék félárbócra a zászlót. Ez az előtt volt, hogy értesítették a Harmadik Birodalom összeomlásáról.

Portugál szólás: Az éhség élesíti az elmét (*A fome aguça o engenho*)

Dona Maria Caetano de Jesus szeretett telefonon csevegni. Salazar mérte a beszélgetés idejét, aztán azt mondta neki:

– Maria, a telefon csak váratlan esetekre való, nem végeláthatatlan fecsegésre.

De Mariának azért kellett ezek a beszélgetések, hogy új recepteket szerezzen. Nemcsak a baromfityesztéshez volt érzéke, hanem a főzéshez is. És egy nap dona Maria kapott egy lepényreceptet, amellyel lenyűgözte a professzort. Így hangzott:

„Végy 200 gramm lisztet, 4 tojást, 100 gramm vaját vagy margarint, 20 gramm sütőport, élesztőt és tejet. Az élesztőt tedd egy edénybe, add hozzá a tojást, a lisztet, és gyúrd simára. Aztán készíts mélyedést a megdagasztott tésztába, ide öntsd az olvasztott vaját. Pihentesd egy-másfél óra hosszat, hogy jól megkeljen a tészta. Só helyett adj hozzá egy evőkanál cukrot és 150 gramm mazsolát. Süsd fél óra hosszat. Miután megsült, önts a mélyedésbe rummal kevert tejszínhabot.”

Salazar két ujjá között tartva ette a lepényt – a mutató- és a hüvelykujjával fogta, nehogy összemaszatolja a kezét. Aztán hosszasan törölgette az asztalkendővel, amelyet addig a térdére terítve tartott.

– Ünnepe, ha dona Maria főztjét ehetem – mondogatta.

Azt suttogták titokban, hogy miután a cölibátus mellett döntött, Salazar valami mással szublimálta a testi szenvedélyt. Ez a valami az evés volt. Friss sajttal kezdte a reggelit, aztán szezonális gyümölcsöket evett: narancsot, körtét, almát, meggyet és sárgadinnyét. Nem rajongott különösebben az édességéért, de tele-

ette magát a házvezetónője saját készítésű lekvárjaiból és friss dzsemjeiből. Akkor szerette őket, amikor még folyékony állapotban párologtak a fazékban. Ilyenkor tőle kivételesnek számító különcségre vetemedett – kiskanál szélével kanalazta a lekvárt, és olyan lelkesen nyalogatta le, hogy az illata sem maradt rajta. Többször egymás után. Ilyenkor senki sem lehetett a konyhában. Hogy senki se legyen a tanúja. Csak dona Maria volt ott, és a legjobb készítményét tolta elé – édes paradicsomból készült befőttet és dzsemet.

Ezt mondogatta a többieknek, akik a konyhán dolgoztak:

– A professzornak csak a legjobbat.

Csak olyanoktól vásárolt élelmiszert, akik úgy szerették Salazart, mint ő.

Alentejéből hozatta a piskótát. A Nunes Mexia család egy idős hölgy tagja sütötte őket patkó formában, mert így ízlett a legjobban Salazarnak. Fekete, vagy ha volt, zöld tea mellé eszegette őket. Mert a kávénál, amit annyira kedvelnek a portugálok, határozottan jobban szerette a teát. Sosem beszélt tele szájjal.

Egy másik Maria, akinek nagyon kedves volt a professzor – Maria de Conceição Santana Marques –, fenyőmagot és szilvát küldött a palotába. Viseuból süteményt küldtek dobozokban, színültig megtöltötték őket a lágy, tojásos krémmel sütött pastéisek. Micas barátnőjének apja – Nogueira da Silva – szállította az ország legjobb lazacait, amelyeket a Minho folyóban halásztak. Mindig jégkockával és zöldfűszerekkel megrakott ládába csomagolták. Salazar vajas szósszal szerette, petrezselyemmel meghintve. A São João do Estoril-beli Santo António erődbe pisztrángot is szállítottak, amelyet dona Maria sütött meg zöldfűszerekkel, grillen. A parton, az erőd környékén is érezni lehetett az illatát. Tizenöt kilométerre keletre, Caxiasban, szintén a parton egy másik erőd állt, az Estado Novo ellenségeinek kialakított börtön, amelynek lakói vagy nem kaptak enni egyáltalán, vagy az adott étkezésre alkalmatlan időpontban adtak nekik enni. Ebédet reggelire, reggelit vacsorára, vacsorát reggelire. Ez általában vizes lötyty volt kenyérdarabokkal, az örök ezt hívták levesnek.

Salazar szerette a leveseket. A São Bento-palota kertjében dona Maria kelkáposztát, tarlórépát, zöldbabot és krumplit is termelt, hogy mindig friss zöldségből készüljön a professzor leveese. A tarlórépás volt az egyik kedvence. A második helyen állt a zöld káposztás vagy a krumplis hagymaleves.

De mindenekelőtt a baromfit szerette. A parkban sétálva, amelyet Luís Cristino da Silva tervezett, hallgatta a gágogást, kárálást, és azon gondolkodott, melyik szárnyas kerül aznap a tányérjára az éppen hangoskodók közül. A parkban szfinxek és az Erő és Igazságosság néven emlegetett szobrok mellett haladt el, de nem szentelt nekik túl sok figyelmet. A fácánokat és a pávákat csodálta.

Egyik nap dona Maria sült fácánt szolgáltat fel ebédre. És Salazar degeszre ette magát. Attól kezdve nem csodálni való madár volt a fácán, hanem állandó fogás Salazar étrendjében.

Egyesek szerint az országa állampolgáira is úgy tekintett, mint a baromfiól szárnyasaira.

MIHÁLYI ZSUZSA fordítása